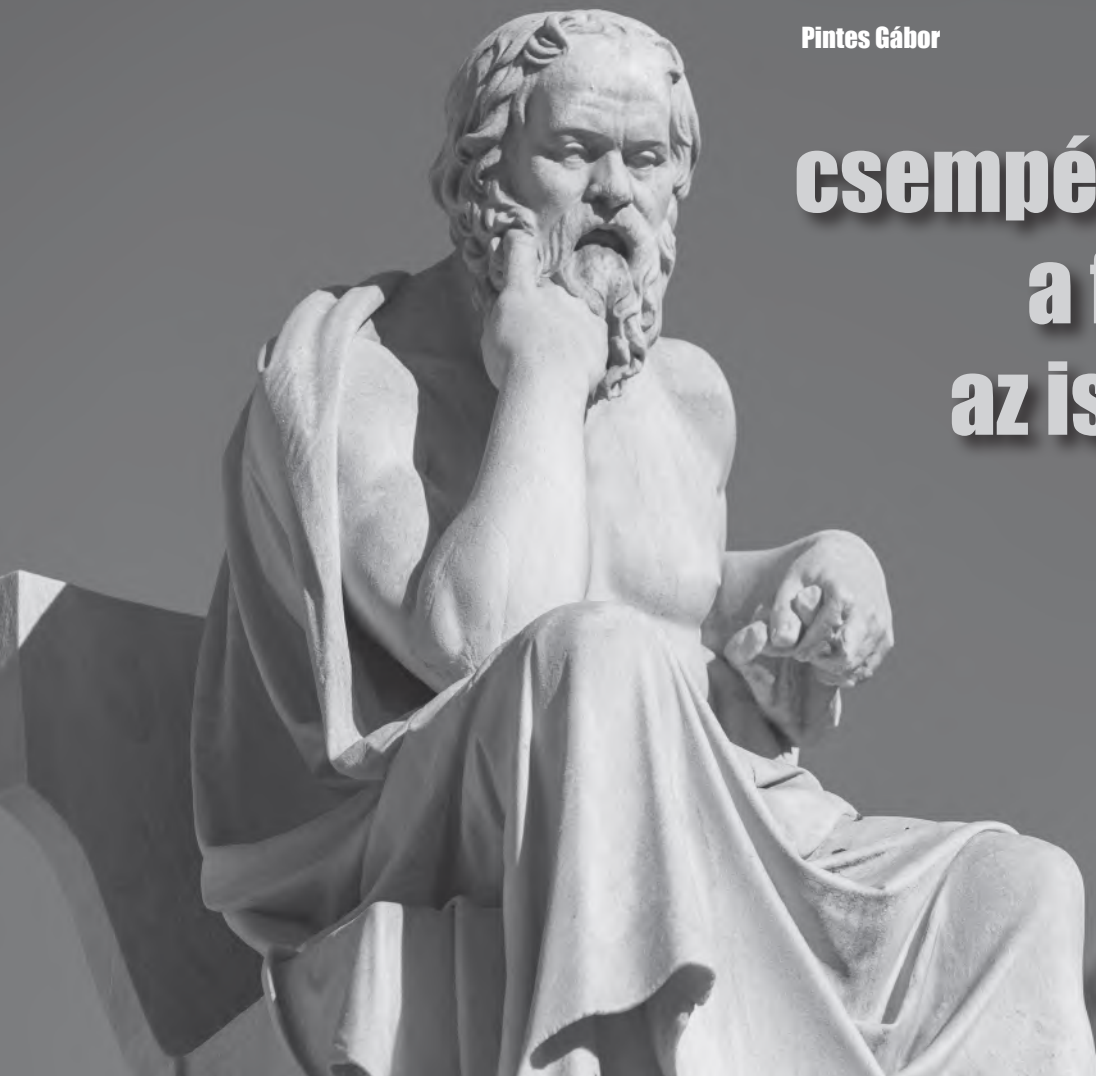

Pintes Gábor

Miként csempésszük be a filozófiát az iskolába?

Még mielőtt valaki azon félelmében lapozna tovább, hogy az elkövetkező sorok a nehezen érthető, bonyolult és elvont fogalmi rendszerű, ún. akadémiai filozófia iskolai (nevelési-oktatási) tartalomba való beiktatásáról szólnak majd, nyugodtan fellélegezhet. Ezzel persze nem azt akarom sugallni, hogy a filozófiai műveltséget nem tartanám az általános műveltség szerves és indokolt részének, de most tényleg nem „arról” a filozófiáról szeretnék írni. S hogy milyen filozófiáról lehet(ne) még szó és miért kell csempészni azt? Nos, ez lesz cikkem fő mondanivalója.

Kezdem is egy életszerű példával, mely nagy valószínűséggel naponta előfordul a ma iskolájában:

„Gary kezére támasztott fejével ül a padjában, olyan mozdulatlanul, mint egy Rodin-szobor.

Tanár: Mit csinálsz, Gary?

Gary: Gondolodom.

Tanár: Hát csak ne gondolkodj, hanem inkább figyelj!”

(Fisher, R. 2002, 8.)

Sok pedagógus számára ennél az esetnél rosszabbat és engedetlenebb viselkedést már csak az jelentene, ha egy „Gary” nem csak magában gondolkodna, hanem gondolatait esetleg szóban is kifejtené. Vagy vitába szállna osztálytársaival, ne adj Isten, tanárával! Mindezzel jelentős mértékben bontaná meg az előre megtervezett óra menetét, tartalmi és metodikai koncepcióját. Amit, ugye, nem szabad! Mindazok, akik cikkeimet olvasni szokták (nem tudom, mennyien vannak, eddig csak a Katedra vezető szerkesztőjétől kaptam visszajelzést, s persze feleségemtől, aki a cikkek elküldése előtt a biztonság kedvéért átolvassa azokat), talán már megszokhatták, hogy nem idegenkedem a gyakorlatból, a mindennapi edukációs praxisból meríteni. Most is így teszek. Persze, meglehet, hogy sokaknak ez nem fogja elnyerni a tetszését, mert esetleg magukra ismernek. Nos, a helyzet az, hogy éppen tizenhetedik oktatói akadémiai évem befejezéséhez közeledve egy nagyon szomorú

és komoly tanulságot vonhatok le. Ezen tanulság konkrétan arról szól, hogy az egyetemi hallgatók jelentős többsége nem tud gondolkodni (talán nem szükséges részleteznem, de a tisztánlátás érdekében említeném meg, hogy leendő pedagógusok egyetemi képzésében, felkészítésében tevékenykedem). Sajnos ez nem a fent említett „Garyk” esete. Sokkal inkább azoké, akik eljönnek az órákra (előadásra, szemináriumra), és az oktató elégedjen meg azzal, hogy a hallgató megtisztelte Őt jelenlétével. Ez érvényes kb. a hallgatók kétharmadára, rosszabb esetben háromnegyedére. Adott tehát 15-től 25-ig terjedő csoportlétszám, ahol az oktató vitázik négy, hat, szerencsés esetben nyolc hallgatóval. A többiek unják magukat, esetleg mosolyognak vagy a „ketyeréiket bigyerésszik”. Persze mindezt azon hittal, meggyőződéssel és „kikérem magamnak a kételkedést” hozzáállással, hogy Ők fogják alkotni az eljövendő időszak pedagógusainak java részét. Hogy tévedés

ne essék, ez nem mai jelenség. Már több mint 20 évvel ezelőtt én is ilyen körülmények között végeztem egyetemi tanulmányaimat és a környező országok egyetemait járva sem tudom azt mondani, hogy ez egyedi és csak ránk jellemző sajátosság (a ránk alatt értse a tisztelt olvasó a nyitrai KFE tanárképzését). Ott tartottunk, hogy a diákok nem gondolkodnak. Ez nem azt jelenti, hogy a fent említett hányada a diákoknak ne tanulna meg a vizsgaanyagot és ne szerezne diplomát. A többsége diplomát szerez és szerencsés (mármint nekik szerencsés) esetben el is tud helyezkedni valamelyik felvidéki iskolában. Az, ami ezután következik, természetes következménye az „ilyen” (nem sértő szándékkal jelölt, de az optimálistól mégiscsak eltérő) pedagógusok koncepciójának. Ami, ugye, leginkább abban fejtődik ki, hogy az iskola arra való, hogy megtanítsa a diákot a tananyagra (elnézést kérek, de irtózom a szókapcsolattól, ezért csak zárójelben tudom leírni: átadja az anyagot – ki is rázott a hideg), s tanárnak ebben a klasszikus értelemben vett tanításból kell kivennie a részét. Nehezen tudom elképzelni, hogy az előadásokon és szemináriumokon üres tekintettel a Zoborra vagy a nyitrai várra néző hallgatók bármiképpen is gondolkodásra készítenék majd diákjaikat. Önmagukat persze azzal fogják igaz hitben (inkább tévhitben) tartani, hogy a következő órán felmondott tananyag egzakt bizonyítéka pedagógusi kvalitásaiknak és a diákért – iskoláért – szülőért tanúsított teljes elkötelezettségüknek. Nem vagyok, sajnos, egyáltalán meggyőződve arról, hogy az évek során képes-e pedagógus annyira megváltozni, hogy pedagógiai koncepciójában a „tananyagot megtanulni – tanítani” filozófiát képes legyen felülírni a „tanítsam meg a diákot gondolkodni is” szemlélet. Pszichológusok szokták már-már közhelyszerűen állítani, hogy a személyiségfejlődés 3-6 éves korban dől el. A pedagógusi személyiség alakulásában, alakításában ezzel nem értek egyet. Nem érthetek, mivel akkor az én (s velem együtt minden egyetemi oktató) szerepem is a „letanítani a tananyagot + számonkérni” szerepre korlátozódna. A mai technikai vívmányok esetében pedig ez teljesen feleslegessé tenné a pedagógus – oktató

jelenlétét az edukáció folyamatában (pl. a szemeszter elején elektronikus formában elküldenénk a forrásként szolgáló szövegeket, esetleg PPT prezentációba foglalva – talán ezen filozófiát lovagolta meg az e-learning).

Miben is állhat a probléma fő gyökere, és van-e kiút ebből a helyzetből? A jellemzett helyzet fő okát abban látom, hogy az iskola (beleértve az egész oktatásügyünk filozófiáját) nem kérdésközpontú, sokkal inkább a válaszra koncentrálnak. A gyermeknek tehát nem a kérdésen, annak megfogalmazásán kell törnie a fejét, hanem a válaszon, ami a feladott tananyagból következik. Ezért fordul elő aztán oly nagy gyakorisággal, hogy amikor egy elvetemült oktató az egyetemi tanulmányok során kérdésre, kérdésekre kíváncsi, akkor a diák valamilyen új helyzettel találja szembe magát. Miért akar ez tőlünk kérdéseket? Eddig mindenki válaszokat akart kihúzni belőlünk! Miféle hely ez, ahol nem azt tanuljuk, amihez az előző 13 évben (ez alatt az alap- és középiskolai tanulmányokat értem) szoktatva voltunk? Vannak olyanok, akik képesek az „átállásra”, de a többség nem. Sajnos. Ezért kell valamit változtatni a helyzeten. Na de hogyan?

Itt kerülhet képbe a filozófia. Új-fent megismétlem azon ígéretemet, hogy nem a klasszikus értelemben vett filozófiáról lesz szó! A filozófia a szó etimológiai értelmében a bölcsesség szeretetét jelenti. Ki a bölcs ember? Az, aki sokat tud? Nem! A bölcsesség ennél sokkal mélyebben rejtőzik. Több mint 2500 évvel ezelőtt Szokratésznek (ígérem, hogy Arisztotelészig már nem jutunk el a cikkben) az volt a meggyőződése, hogy a legtöbb, amit egy ember tudhat, az az, hogy tudja, mit nem tud. Tessék nyugodtan többször is végigolvasni Szokratész ezen gondolatát, és tessék vitába szállni vele. Nem gond, ha a végén az ókori gondolkodónak lesz igaza. Nem az a lényeg. A lényeg a gondolkodás tevékenysége, folyamata. Függetlenül attól, hogy megegyező vagy éppen ellentétes következtetésre jutunk, az már a miénk, a mi vívmányunk. Mi jutottunk arra a végkövetkeztetésre, saját logikai menetünk és érveink által. Nem valaki véleményét vettük át bárminemű kritika és kreativitás nélkül.

■ A gyermekfilozófia mint az alkalmazott filozófia gyermeke

A 20. század hetvenes-nyolcvanas éveitől érdekes folyamatok játszódtak (és máig is játszódnak) le a filozófia világában. A posztmodern kor a nagy filozófiai elbeszélések – diskurzusok végét hirdette, ami azt eredményezte, hogy a filozófia már nem az élet új, nagy kérdésire kereste és keresi a válaszokat, hanem a hangsúly a részterületekre összpontosul. Ilyen „táptalajon” kezdett el kialakulni a filozófiának egy új és modern ága, melyet leggyakrabban alkalmazott filozófiának nevezünk. Nem konkrét koncepcióról vagy irányatról van szó. Sokkal inkább olyan meggyőződésről, hogy a filozófiának reagálnia kell a világ és vele együtt a mindennapok problémáira – filozófiai reflexió által. Az angolszász szakterminológia két leggyakrabban használatos kifejezése az alkalmazott filozófia (applied philosophy) és a gyakorlati filozófia (practical philosophy). Lényeges eltérés a két szemléletmód között nincs, ezért mostani elemzésemben ezzel nem rabolnám az értékes időt és helyet.

Az alkalmazott filozófia kialakulásának alapmotívumaira épül a gyermekfilozófia elmélete és praxisa is. A program, mely a szakirodalomban P4C (philosophy for children) rövidítéssel is fellelhető, kidolgozója Matthew Lipman amerikai filozófia professzor volt (2010-ben hunyt el 87 éves korában). Lipman a múlt század hatvanas éveinek végén (ami nem melleleg a diáklázadások és megmozdulások időszaka is volt) arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy bármennyire is vannak a fiataloknak szép és jövőbe mutató céljaik, nem képesek azokat releváns érvekkel alátámasztani. Hiányzik ugyanis a gondolkodásnak az a képessége, mely az érveket produkálná a fiatal számára. Ilyen szempontból aztán nem marad más alternatíva, mint a radikálisan egocentrikus gondolkodás (ami leginkább abban merül ki, hogy azért akarok valamit, mert azt én akarom), vagy a kritika nélküli gondolkodás (azért állok ki valami mellett, mert mások is így tesznek). Lipman a logika professzora volt és a nem formális (informális) logika alkalmazása és fejlesztése mellett tört pálcat. Úgy vélte, hogy a gyerekeknek meg kell

tanulniuk vitázni, kérdéseket feltenni, megfogalmazni és körülhatárolni a kiindulópontokat, kritikusan mérlegelni a következményeket, alternatív lehetőségeket alkotni. Mindez csak töredéke a program célkitűzéseinek. Az így felfogott gondolkodás legkézenfekvőbb és leghatásosabb fejlesztő eszközének Lipman a vitát tartotta. A vita, mely felfogható akár filozofálásnak is (itt persze szakadjunk el a filozofálás pejoratív értelmétől). Hangsúlyozni szeretném, hogy irányított vitáról van szó és nem arról, hogy mindenki mondja a magáét. A klasszikus filozófia persze kritikus görcső alá vonta a gyermekfilozófiát és éles kritikával illette amiatt, hogy egy gyermek nem lehet képes filozófiai diskurzusra. Az ellenérv viszont éppen abban rejlik, hogy a gyermekfilozófia a gyermek szintjére, életkori sajátosságaihoz igazítja a filozófiai diskurzus módját és tartalmát is. Több filozófus és gondolkodó tanulmánya ékes bizonyítéka annak, hogy a gyermekek igenis képesek a filozófiai reflexióra, csak másként, mint a felnőttek. Talán éppen a gyermekek a legjobb filozófusok azon oknál fogva, hogy még nincsenek befolyásolva mindenféle külső körülmény által, melyek sok felnőtt érvelését, problémakifejtését hiteltelenné teszik.

■ A gyermekfilozófia kiindulópontjai és céljai

A Lipman-féle gyermekfilozófia kiindulópontja és legfőbb célkitűzése a gondolkodás fejlesztésében áll. Tudom, nehéz számunkra elképzelni egy tanítási órát anélkül, hogy valamit ne akarnánk megtanítani a gyermekkel. Legalább egy évszámot, szerzőt, mű címét, képletet, technikát. Nem. Itt semmi ilyesmiről nincs szó. A gyermeknek a gyermekfilozófiai diskurzusok általa a kreatív és a kritikus gondolkodását kell fejlesztenie, de nem úgy, hogy majd a tanár jól kifejleszti azt. El kell szakadnunk a „jól” megszokott és bevált (tényleg bevált?) tanítási sémáktól, beidegződésektől és szükség lenne valami mással, újjal próbálkoznunk! Nem állítom, hogy a gyermekfilozófia az összes tantárgy minden egyes óráján alkalmazható. Viszont alkalmazási területe tényleg szinte minden tantárgyra érvényes lehet. A cél pedig nem egy új ismeretanyag megtanítása, hanem egy olyan

folyamat megvalósítása (vita lebonyolítása), mely a kitűzött célok elérését eredményezi. Zárójel nélkül, de zárójelben jegyzem meg, hogy a gyermekfilozófiának több formája és alkalmazási területe lett kidolgozva, melyek között vannak teleologikusabb jellegűek is. Ez tömören azt jelenti, hogy a folyamaton kívül konkrétabb célok is megfogalmazásra kerülnek, melyek közvetett módon valósulnak meg.

Néhány sorral feljebb utaltam már arra, hogy a célt maga a folyamat jelenti. Egy olyan folyamat, mely sokáig kell, hogy tartson. Talán ezért sem lesz egyszerű gyermekfilozófiában participáló iskolákat és pedagógusokat találni, mert a definíciót, az évszámot, a képletet meg lehet tanítani néhány tanítási óra, esetleg hét alatt, de a kritikus és kreatív gondolkodás fejlesztéséhez és kialakításához hosszú évek szükségeltetnek. Vannak persze egyének (tanárok és diákok egyaránt), akik bírnak a gondolkodásnak eme készségeivel (thinking skills), még tudatos gyermekfilozófia nélkül is. Az időtartam aspektusán kívül kiemelendő még az is, hogy nagyon jól felkészült pedagógusnak kell gyermekfilozófiát „tanítania” (a tanítani kifejezés itt nagyon sántít, mert tulajdonképpen nem tanításról, hanem vitavezetésről és elemzésről van szó). Különböző az óra csak feleslegesen elfecsérelt 45 percek sorozata lehet, mely nem vezet semmi eredményre. Különösebb eszközöket a program nem igényel: forrásanyagot (elérhető és kialakítható), egy tantermet (jó idő esetén a természet is megteszi), esetleg egy szőnyeget, melyre a 12-20 diák + tanár helyet foglalhat (talán még egy tábla, de az is helyettesíthető). Annak ellenére, hogy a gyermekfilozófia programját eredetileg 12-14 éves korú fiatalok számára dolgozták ki, manapság már az óvodás kortól egészen felnőttkorig alkalmazható.

A kérdés csupán annyi: szeretnénk-e, ha az iskola tárgyi tudáson kívül mást is kínálna a gyermek számára? Kell-e nekünk olyan diákok sokasága, akik kérdezni, gondolkodni fognak (kritikusan és kreatívan), és a problémamegoldás egyik fő eszközének a vitát fogják tekinteni? Biztos vagyok benne, hogy eme sorok olvasása után sok pedagógusnak lesznek olyan rémálmai, ahol az órákon tógákban ülő, esetleg sétáló kis filozófusok fognak az élet kis és nagy dolgairól diskurzusokat folytatni. Rémálmokat

persze senkinek sem kívánok (mert következésképp Freud és Jung pszichoanalíziséről kellene írnom). Jómagamnak – és hiszem, hogy sok más kollégának – viszont annál inkább kívánok gondolkodó diákokat!

■ Megjegyzés

Mivel a gyermekfilozófia Szlovákiában még csak „prenatális” időszakában jár és Magyarországon is a múlt század kilencvenes éveinek végi születése után országos közözetést adtak ki újbóli felkutatására, az elkövetkező időszakban (középtávú léptékben mérve ez alatt az elkövetkező 1-3 évet értem) be szeretném indítani hazai elterjedését, népszerűsítését. Ehhez fogok érdeklődőket keresni, melyhez a Katedra folyóirat infrastruktúráját és egyéb fórumokat is fel szeretnék használni. Addig is, akit megfogott a gyermekfilozófiának eme nagyon tömör és emiatt hiányos bemutatása (Vigotszkijról említést sem tettem), annak kitartást, türelmet és autodidakta felfedezést (inquiry) kívánok. Lehetőségeimhez mérten a lehető leghamarabb szeretném elkezdni a program gyakorlati alkalmazását.

■ Irodalom

A szokástól eltekintve most nem sorolnám fel mindazon forrást, mely a témához kapcsolódik. Magyar nyelven gyermekfilozófia-sorozat jelent meg a kétezres évek elején, de ez már nem kapható, és könyvtárakban is elég nehezen fellelhető (valószínűleg sok iskola könyvespolcán foglalják a helyet annak tudatosítása nélkül, hogy másoknak milyen segítséget nyújthatnának). További forrásként említtem Robert Fisher magyarul megjelent publikációit (a Műszaki Kiadó gondozásában). Mindezek mellett pedig tessék kreatívan és kritikusan „guglizni”!

